

Universele ervaringen?

Sanne Hermans

Abstract

Universal experiences?

This reflection examines the sedimented layer of experiences arising from the Covid-19 pandemic and how they foster heightened empathy, benefiting the hermeneutic tradition and, specifically, the history of experience. But there are also challenges. The pandemic has created a deeper connection between the present and the past, generating feelings of universality and shared experiences. This can lead to homogenisation, where the experiences of different times are not properly differentiated. Historians must be aware of this tendency. Nonetheless, this surge in empathy reveals historical insights that were not considered before the pandemic. It allows historians to understand past crises more empathetically, recognising the commonality of human experiences during difficult times; it presents an opportunity for richer historical interpretations and a deeper understanding of the human condition.

Keywords: scene of experience, hermeneutic tradition, empathy, temporality, Covid-19

Het project *Back to the Future* aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis van de Universiteit Antwerpen heeft als doel om het toekomstdenken tussen 1400 en 1830 in West-Europa in kaart te brengen aan de hand van koopmanscorrespondenties. Nergens in de projectomschrijving, die Jeroen Puttevils schreef in 2018, staat het woord ‘crisis’ of een synoniem van dat woord. Desondanks werden ikzelf en de andere onderzoekers verbonden aan het project tijdens de pandemie al snel aangezogen tot het thema van noodtoestanden en de invloed van noodtoestanden op het dagelijks functioneren van de brieven-schrijvers. We keken specifiek naar hoe deze personen zich verhielden tot de toekomst (hoopvol, angstig, vastberaden, onzeker, enzovoorts) en welke acties daaruit voortvloeiden. We startten ons onderzoek

in de herfst van 2020, toen het heden, gedicteerd door lockdowns en avondklokken, nog behoorlijk wankel aanvoelde. Onze realtime crisiservaring vond dus meteen weerklank in onze studies naar het verleden.

Ikzelf bestudeer binnen het project correspondenties uit de Lage Landen, geschreven aan het einde van de zestiende eeuw: een tijd van oorlog, godsdiensttwisten, grootschalige emigratie en pestuitbraken. In deze bronnen lees ik – met mijn coronabril op – over zaken die ons als samenleving een moment geleden nog in hun greep hadden: familieleden en geliefden op afstand, niet meer of juist gedwongen reizen, ziekte en overlijdens, roep om overheidssteun, polarisatie binnen vriendengroepen, verspreiding van geruchten – zeer herkenbare onderwerpen, ondanks een gat van zo’n 450 jaar. Het leidde

er onder meer toe dat ik een artikel schreef over liefde ten tijde van de Nederlandse Opstand, geïnspireerd door de moeilijkheden van de langeafstandsrelatie waarin ik mijzelf toentertijd bevond.¹

Het idee dat eerdere generaties ook voor grote collectieve uitdagingen hebben gestaan, brengt een gevoel van universaliteit teweeg, een sentiment waarvan het belang in de psychologie en sociologie wordt onderstreept door onder meer het baanbrekende werk *On death and dying* (1969) van Elisabeth Kübler-Ross. Na jarenlang onderzoek naar chronisch zieke patiënten stelde deze Zwitsers-Amerikaanse psychiater dat mensen de zogeheten vijf fasen van rouw doorlopen na het ontvangen van slecht nieuws: ontkenning, woede, onderhandeling, depressie en ten slotte acceptatie. Tegenwoordig zijn stress- en crisismodellen wijdverbreid en toegepast op of gecreëerd voor andere impactvolle aspecten van ons bestaan. Dit kan gaan over noodtoestanden die het collectief aangaan, zoals het meemaken van natuurrampen of calamiteiten veroorzaakt door de mens, maar kunnen ook – net als het model van Kübler-Ross – zijn toegespitst op heftige persoonlijke situaties, zoals liefdesverdriet, ontslag en verslaving.² De focus van zulke modellen op fasen of stappen hebben een belangrijke invloed op onze tijdsperceptie: gevoelens als angst, wanhoop, verdriet en woede zijn niet permanent, maar zullen mettertijd verdwijnen. Interessanter nog is dat de modellen suggereren dat reacties op crises specifiek zijn; een formule die voor de meeste mensen in grote lijnen lijkt

te gelden, hoewel de beleving van zo een situatie sterk zou moeten verschillen afhankelijk van iemands biologie, achtergrond, maatschappelijke positie en andere factoren die ervaringen – goed of slecht – persoonlijk maken.

Gevoelens van universaliteit leiden ertoe dat men parallellen zoekt tussen onze tijd en andere, ‘vergelijkbare’ episodes in de geschiedenis. Arthur der Weduwen schrijft in zijn artikel over oude en nieuwe perspectieven op het Rampjaar 1672 dat deze hernieuwde aandacht voor de geschiedenis welkom is, ook al zeggen zulke vergelijkingen vaak meer over onze huidige bekommernissen dan over die van eerdere samenlevingen:

Can 1672 and 2020 truly be considered as similar years because there were closures of shops and businesses? Should the French invasion of the Republic in 1672 be likened to the Russian invasion of Ukraine in 2022? While such comparisons try to encourage people to imagine themselves in the shoes of their seventeenth-century Dutch ancestors, they do underscore how different society was in 1672: Romeyn de Hooghe's engravings are not the same as TikTok videos shared by soldiers on the Donbas front.³

Natuurlijk maakt de auteur een belangrijk en onvermijdelijk punt. Door eigentijdse ervaringen op het verleden te projecteren, gaan we anachronistisch te werk. Desalniettemin maakt dat aangewakkerde gevoel van universaliteit toch iets los dat heel nuttig is, namelijk *empathie*, dé basis van de hermeneutische traditie, waarover

1 Sanne Hermans, 'Shared futures in times of rupture. The marriage story of Daniel van der Meulen and Hester della Faille, 1584-1585', *Early Modern Low Countries* 7.2 (2023) 220-238.

2 Zie Elisabeth Kübler-Ross, *Lessen voor levenden. Gesprekken met stervenden*, vert. Jacques Houben (Amsterdam 2012).

3 Arthur der Weduwen, 'Writing doom. Old and new perspectives on the Dutch Republic and its Disaster Year (1672)', *Early Modern Low Countries* 7.1 (2023) 82-102, aldaar 85.

straks meer. De vraag is nu hoe historici enerzijds de neiging kunnen onderdrukken om ervaringen te homogeniseren, terwijl ze anderzijds de verkregen empathie kunnen aanwenden om historische perspectieven te verkennen die voorafgaand aan de pandemie niet werden overwogen. Met ‘ervaringen’ verwijs ik hier naar zowel persoonlijke als collectieve ondervindingen die vanwege hun impact op het individu of de groep gedeeld worden met de buitenwereld, bijvoorbeeld via gesprekken, (sociale) media, literatuur. Hierdoor kan de historicus ze onderzoeken.

Hermeneutiek en de ‘ervaringswereld’

De hermeneutische traditie in de geschiedschrijving erkent dat geschiedenis meer is dan een feitenrelaas; de historicus dient zich in te leven in zijn actoren en hun omgeving voor een meer betekenisvolle interpretatie van het verleden. Een prominent figuur die tot de Nederlandse hermeneutische traditie behoort, is Johan Huizinga. In zijn bekendste werk, *Herfsttij der middeleeuwen* (1919), onderzocht hij de cultuur en mentaliteit van de late middeleeuwen in de Nederlanden en gaf daarmee kleur aan deze eerder ondergeschoven periode. Huizinga meent dat de geschiedwetenschapper in staat is om een sterke verbondenheid te voelen met het verleden, een fenomeen dat hij de ‘historische sensatie’ noemt. Volgens hem kan geschiedkundig onderzoek zich het beste richten op voorwerpen of kunstwerken die niet of nauwelijks onderzocht zijn – vrij zijn van interpretaties – en daarmee direct toegang bieden tot andere tijden en plaatsen.⁴

4 Johan Huizinga, ‘De taak der cultuurgeschiedenis’, *Verzamelde werken. Deel 7. Geschiedwetenschap. Hedendaagsche cultuur* (Haarlem 1950) 71-73; Jacques Bos, ‘De sublieme historische ervaring revisited’, *Krisis*

Frank Ankersmit, die voortbouwde op Huizinga’s theorie, pleit ook voor het belang van empathie bij het doen van historisch onderzoek, maar meent dat we altijd een afstand tussen het heden en het verleden zullen ervaren.⁵ Het besef van de onbereikbaarheid van het verleden zoals het écht was, is voor hem de daadwerkelijke betekenis van de historische sensatie. Ankersmit is zich sterk bewust van de subjectiviteit van de historicus, gebreedeld door diens eigen perspectieven en standpunten.⁶

De kwestie van hoe historici, ingeperkt door hun standplaatsgebondenheid, het verleden zo waarheidsgetrouw mogelijk kunnen presenteren, blijft een geschiedtheoretisch vraagstuk waarover onderzoekers zich nog altijd buigen.⁷ Een oplossing komt bij Minna Harjula en Heikki Kokko vandaan. De Finse onderzoekers presenteerden in 2022

9:3 (2008) 62-69, aldaar 62; Maria Grever, *Onontkoombaar verleden. Reflecties op een veranderende historische cultuur* (Hilversum 2022) 15.

5 Zie Frank R. Ankersmit, *De historische ervaring* (Groningen 1993).

6 Bos, ‘De sublieme historische ervaring’, 62. Zie ook Piet Blaas, ‘Op zoek naar een glimp van het verleden. De geschiedfilosofie van Frank Ankersmit’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 119 (2006) 377-386; Herman Paul en Adriaan van Veldhuizen, ‘A retrieval of historicism. Frank Ankersmit’s philosophy of history and politics’, *History and Theory* 57.1 (2018) 33-55.

7 De discussie omtrent empathie als onderdeel van de *historian’s toolbox* kent een uitgebreide historiografie waar ik vanwege de omvang en doeleinden van dit artikel niet verder op inga. Geïnteresseerden kunnen zich onder meer wenden tot Sara Fox, ‘Archival intimacies. Empathy and historical practice in 2023’, *Transactions of the RHS* 1 (2023) 241-265; Rob Boddice en Mark Smith, ‘Emotion, sense, experience’, *Elements in Histories of Emotions on the Senses* (Cambridge 2020); Thomas A. Kahut, *Empathy and the historical understanding of the human past* (Abingdon en New York 2020); Tyson Retz, ‘Against empathy in history?’, *Public History Weekly* 6.27 (2018); Barry Schwartz, ‘How is history possible? Georg Simmel on empathy and realism’, *Journal of Classical Sociology* 17.3 (2017) 213-237; William V. Harris, ‘History, empathy and emotions’, *Antike und Abendland* 56.1 (2010) 1-23.

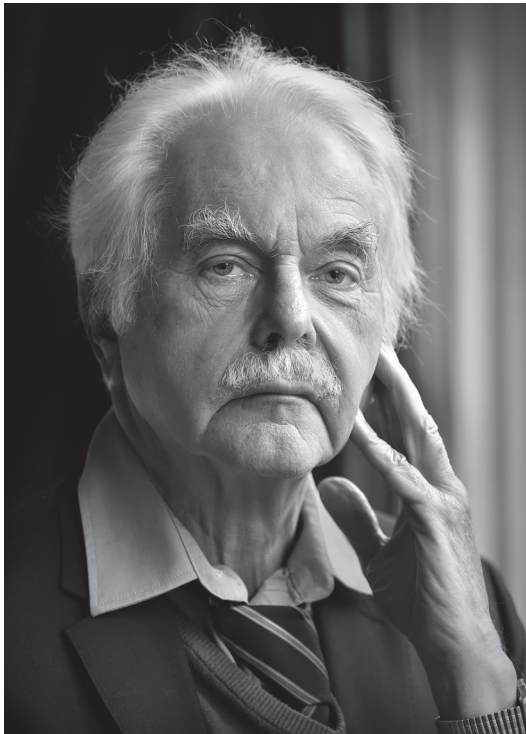

Portretfoto van Johan Huizinga (1872-1945)

Leiden University Libraries, Huizinga Papers

de 'ervaringswereld' (*scene of experience*), een concept om situaties te analyseren waarin ervaringen zich manifesteren. Volgens de historici maken sommige ervaringen zo'n indruk op een persoon dat ze intern worden vastgelegd als een gedachte of herinnering. Wanneer anderen vergelijkbare gebeurtenissen – aangenaam of traumatisch – hebben meegemaakt, kunnen deze deel gaan uitmaken van de geschiedenis door middel van het menselijk tekensysteem. Dit kan zich uiten

in geschreven, gesproken of lichamelijke communicatie, maar ook in institutionele praktijken, zoals de oprichting van herdenkingsplaatsen, -dagen en monumenten. De ervaringen worden op zulke momenten vastgelegd buiten het individu. Geinstitutionaliseerd krijgt de (historische) ervaring een steeds anoniemer randje. Gebeurtenissen die eerder aan een specifiek moment waren gekoppeld, kunnen nu elders worden verteld en herinnerd; ze zijn in staat om tijd

Portretfoto van Frank Ankersmit (1945)

Wikimedia Commons, D. Korving

en afstand te overbruggen. De historicus kan de geformaliseerde ervaringen gebruiken om contact te maken met de oorspronkelijke ervaring. Hij of zij keert dan terug naar het moment waarop deze voor het eerst werd uitgewisseld of geïntroduceerd aan de buitenwereld.

Bij de ontwikkeling van de ervaringswereld hebben Harjula en Kokko geput uit de sociologie en de geschiedwetenschap. Ze maken onder meer gebruik van de ideeën over het historisch bewustzijn van Reinhart Koselleck.⁸ Volgens Koselleck is ons historisch bewustzijn het product van twee noties, namelijk de ‘ervaringsruimte’ (*Erfahrungsraum*) en de ‘verwachtingshorizon’

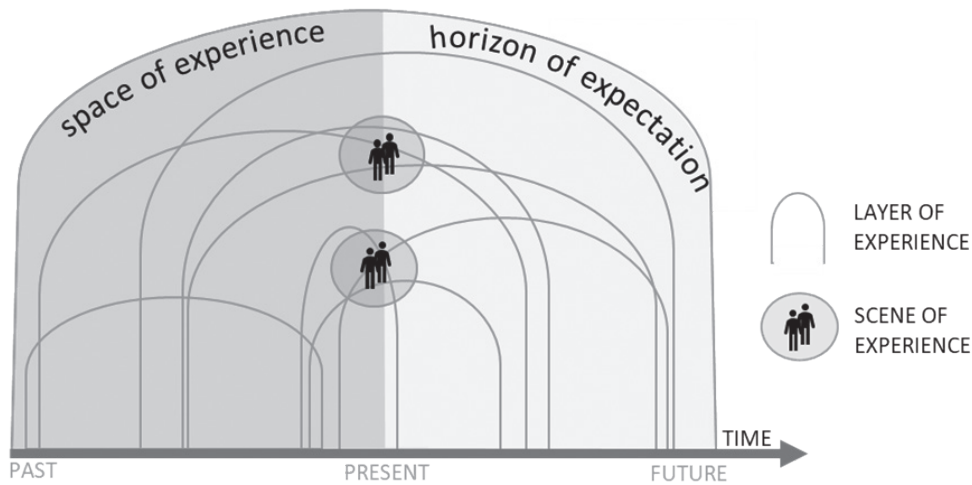
8 Minna Harjula en Heikki Kokko, ‘Social history of experiences. A theoretical-methodological approach’, *Experiencing Society and the Lived Welfare State*, Pertti Haapala e.a. eds. (2023) 17-40.

(*Erwartungshorizont*). Mensen blikken terug op het verleden om te begrijpen waar ze vandaan komen. Tegelijkertijd kijken ze naar de toekomst met bepaalde verwachtingen, gebaseerd op die eerdere ervaringen. De Duitse begripshistoricus stelt dat het historisch bewustzijn voortdurend in ontwikkeling is; de tijd verstrijkt, ervaringen stapelen zich op (‘sedimenteren’) en taal verandert, wat weer effect heeft op hoe we zaken waarnemen en onze gedachten formuleren.⁹ Daarnaast weten we uit andere sociale wetenschappen dat de manier waarop we ons tot het verleden verhouden en op de toekomst oriënteren afhankelijk is van onze gevoelens, die weer worden gestuurd door de informatie die we tot onze beschikking hebben. Ongeacht of deze vertellingen en verwachtingen overeenkomen met de werkelijkheid, oefenen ze een onmiskenbare invloed uit op ons gedrag.¹⁰

Het historisch bewustzijn – bestaande uit meerdere lagen aan ervaringen – heeft dus invloed op hoe mensen de wereld om zich heen begrijpen en betekenis geven aan hun eigen plaats in de geschiedenis. Een type persoon dat hier vaker bewust mee aan de slag gaat dan de gemiddelde aardbewoner is natuurlijk de historicus. Welke impact heeft de eigentijdse ervaringswereld van de geschiedwetenschapper, inmiddels verrijkt met een pandemische dimensie, op diens onderzoek naar andere ervaringswerelden?

9 Dit zijn de sociologische en historische werken die Harjula en Kokko gebruiken voor hun theoretische kader: Peter L. Berger en Thomas Luckmann, *The social construction of reality* (New York 1991); Reinhart Koselleck, *Futures past. On the semantics of historical time* (New York 2004); Koselleck, *Sediments of time. On possible histories* (Stanford 2018).

10 Zie bijvoorbeeld Ann Mische, ‘Projects and possibilities. Researching futures in action’, *Sociological Forum* 24.3 (2009) 694-704.

De 'ervaringswereld' (*scene of experience*) is het situationele moment waarop ervaringen ontstaan in sociale interactie. Daarbij hebben zaken zoals leeftijd, sociale klasse, opleiding en geslacht invloed op de beleving van de ervaring. Verder kunnen ervaringen van korte of middellange duur zijn, maar zich ook over langere periodes uitstrekken; ze hebben ieder hun eigen tijdlijn (*layer of experience*). Er kunnen natuurlijk verschillende ervaringslagen naast elkaar bestaan.

Minna Harjula en Heikki Kokko, 'The Scene of Experience', *Digital Handbook of the History of Experience* (online gepubliceerd op 17 oktober 2022). Creative Commons License: cc-by-nc-nd

Herziening van de Spaanse griep

In *Stacking the coffins. Influenza, war and revolution in Ireland, 1918-19* (2018) analyseert Ida Milne de impact van de Spaanse griep op het leven van individuen en families uit Dublin op de korte en lange termijn. Voor haar onderzoek spoorde ze personen op die in hun kindertijd aan de ziekte waren blootgesteld en nu konden terugkijken op een leven na een pandemie. Ook sprak ze families die een gezinslid aan de ziekte waren verloren. De historica gebruikte zo een vijftigtal interviews voor haar onderzoek, resulterend in de volgende conclusies. Ten eerste was er de directe impact van het verlies van een dierbare, wat vaak nog een tweede verlies met zich meebracht. Als de overledene bijvoorbeeld kostwinner was, kon een gezin ook hun woning kwijtraken omdat er een belangrijk inkomen wegviel of omdat het huis verbonden was aan de baan van de overledene. Het kon

ook zijn dat het gezin uit elkaar viel nadat één of beide ouders waren gestorven en de kinderen werden ondergebracht bij verschillende familieleden. Sommigen ontwikkelden een permanente angst om iemand zo plotseling te verliezen. Een aantal van de overlevenden die Milne sprak, bleef de rest van hun leven kampen met onzekerheid ten aanzien van hun gezondheid.¹¹

Het onderzoek van Milne naar het leven tijdens de Spaanse griep kreeg een nieuwe betekenis in het licht van de postpandemische ervaringswereld en resulteerde onder meer in het artikel 'The 1918/19 influenza pandemic and Covid-19 in Ireland and the UK' (2021) dat ze met anderen schreef. Plots was de epidemie van een eeuw eerder, bekend als de 'vergeten griep' doordat zij was overschaduwd door de gruwelijkheden

¹¹ Ida Milne, *Stacking the coffins. Influenza, war and revolution in Ireland, 1918-19* (Manchester 2018).

van de Eerste Wereldoorlog, springlevend in het publieke debat. Zo ook de historicus zelf, wiens rol het is om zulke maatschappelijke discussies in goede banen te leiden. Milne en haar coauteurs deden dat als volgt. Ze benadrukten dat het waardevol is om lessen te trekken uit het bestuderen van eerdere epidemieën. Wel is het essentieel om niet alleen de overeenkomsten – verspreidingspatronen, cyclische verloop, impact op de longen –, maar ook de verschillen te erkennen. Zo hielden de onderzoekers rekening met de vergaande ontwikkeling van virologie en vaccinologie vandaag de dag, evenals de uitgebreide welvaartsstaten waarmee regeringen nu op een epidemie kunnen reageren.¹²

Hun artikel werpt licht op een centrale kwestie: de tegenstelling tussen lineaire benaderingen van tijd in academische geschiedenis en cyclische tijdsbeleving in populair discours en dagelijkse ervaringen. Deze twee perspectieven worden geprojecteerd op maatschappelijke veranderingen veroorzaakt door (herhalende) gebeurtenissen zoals oorlogen, economische crises en pandemieën.¹³ Om te voorkomen dat de empathie die ontstaat uit de ervaring met het coronavirus transformeert in gevoelens van universaliteit, in lijn met cyclische tijdsbeleving – het idee van een eindeloze herhaling van geschiedenis –, benadrukken de auteurs het belang van een contextuele beschrijving waarin zulke ziekten plaatsvinden, zich baserend op lineaire ideeën over tijd. Hierbij wordt benadrukt dat de wereld voortdurend verandert; gisteren is

niet hetzelfde als vandaag, zoals Harjula en Kokko ook beklemtonen in het concept van de ervaringswereld.

Een andere publicatie ten gevolge van de coronacrisis is *Pandemic re-awakenings. The forgotten and unforgotten 'Spanish' flu of 1918-1919* (2022). Deze bundel richt zich echter niet zozeer op het begrijpen of vergelijken van ervaringen, maar stelt de fluctuerende herinneringscultuur rondom de griep epidemie centraal, beïnvloed door de voortdurend evoluerende ervaringswereld van een samenleving. Jay Winter schrijft in het voorwoord dat er momenten zijn waarop de balans tussen geschiedenis en de herinnering heroverwogen en opnieuw ingericht moet worden. Onze huidige betrokkenheid bij pandemische ziekten is volgens hem zo'n moment.¹⁴ Milne draagt bij aan de bundel met een hoofdstuk waarin ze de verschillende omstandigheden beschrijft die voor een nieuwe sociale herinnering aan de griep epidemie in Ierland hebben gezorgd, zoals het vertraagde academische onderzoek naar de crisis, de digitalisering van krantenartikelen en overlijdensberichten alsook mogelijkheden om in contact te komen met lokale historische gezelschappen door lezingen ter gelegenheid van het honderdjarig jubileum van influenza.¹⁵ Ze dicht slechts een bescheiden rolletje toe aan de coronapandemie, want deze vond plaats ná de voltooiing van haar onderzoek.¹⁶ Ze vertelde me overigens in een e-mail dat de ruimschootse interesse naar haar studie in de vorm van tientallen televisie- en radio-interviews, artikelen en lezingen voor allerlei belangengroepen – inclusief collega-historici,

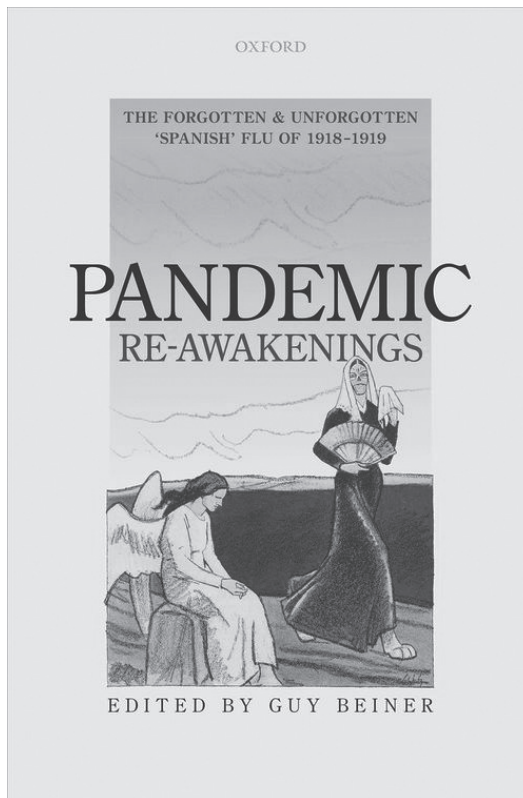
12 Martin Gorsky, Bernard Harris, Patricia Marsh & Ida Milne, 'The 1918/19 Influenza Pandemic and COVID-19 in Ireland and the UK', *Historical Social Research Supplement* 33 (2021) 193-226, aldaar 193.

13 Allegra Fryxell, Anna Gutgarts en Oded Y. Steinberg, 'Lost in time. Periodization and temporality in abnormal times', *Global Intellectual History* 8.5 (2023) 549-583, aldaar 551.

14 Jay Winter, 'Preface. History, memory and the flu', in: Guy Beiner ed., *Pandemic re-awakenings. The forgotten & unforgotten 'Spanish' Flu of 1918-1919* (Oxford 2022) xxv.

15 Ida Milne, 'Changing narratives of "that" pandemic. Re-engaging with oral histories for the centenary of the Great Flu in Ireland', *Pandemic re-awakenings*, 107.

16 Milne, 'Changing narratives of "that" pandemic', 117-119.

De omslag van *Pandemic re-awakenings* (2022), een publicatie die als 'oogst van corona' kan worden beschouwd.

Oxford University Press

medische genootschappen en het leger – wel te danken is aan de 'coronalaag'.¹⁷ Deze heeft de beleving van de *forgotten flu* meer invoelbaar gemaakt en de (dus recent geüpdatete) herinneringen aan de ziekte bij een breed publiek verspreid.

Historische ervaring in woord en beeld

In het geval van Milnes onderzoek dienen de getuigen van de Spaanse griep als brugfiguur

¹⁷ Ida Milne, e-mail, 31 augustus 2023. Voor een overzicht van haar deelname aan het publieke debat ten tijde van de coronapandemie, zie haar profiel op de website van Carlow College.

tussen het heden en een relatief recent verleden, wat overigens niet altijd gunstig is als historici terug willen naar een specifieke ervaringswereld. Zeker waar een ervaring meerdere decennia terug gaat, bestaat de kans dat de herinnering aan die ervaring sterk is beïnvloed door sedimentaties van nieuwe ervaringen alsook het veranderen van de taal en de structuren van de maatschappij, waarschuwen Harjula en Kokko.¹⁸ Op welke andere wijze kunnen geschiedwetenschappers historische ervaringen – oud en ouder – dan het beste onderzoeken?

Harjula en Kokko achten *taal* het belangrijkste teken in de geschiedenis van de mensheid: deze brengt ons het dichtste bij de oorspronkelijke ervaring, mits we de historische betekenis van de woorden in acht nemen. Ik sprak eerder al over vroegmoderne koopmanscorrespondenties die wij voor het Back to the Future-project gebruiken, maar er zijn natuurlijk allerlei bronnen te bedenken waaruit geschiedwetenschappers historische ervaringen kunnen destilleren, zoals dagboeken, memoires, rechtbankverslagen, krantenartikelen. Een recent en – in de context van dit themanummer – boeiend voorbeeld van een talige 'kristallisatie' van een gedeelde ervaring is het coronawoordenboek, samengesteld door de hoofdredacteur van de Dikke Van Dale, Ton den Boon, en gepubliceerd op *Taalbank*, een weblog over veranderingen en trends in de Nederlandse taal. Tijdens de coronapandemie werden immers verschillende neologismen en samenstellingen geïntroduceerd of nieuwe betekenissen gegeven aan reeds bestaande woorden. Denk daarbij aan 'anderhalvemetersamenleving', 'balkonbingo', 'viruswap-pie', 'ophokplicht', 'sportbubbel' – termen die wellicht tegen wil en dank een zucht van herkenning opleveren of minstens een

¹⁸ Harjula en Kokko, 'Social history of experiences', 38.

beeld vormen van hoe de pandemie door een andere groep is beleefd.¹⁹ Het merendeel van deze coronawoorden is al snel na het wegebben van de epidemie in onbruik geraakt.²⁰ Inmiddels is deze weblog vooral een testament van de impact van de coronacrisis op onze realiteit tussen 2020 en 2022, en zal hoogstwaarschijnlijk met vreemde ogen worden bekeken door volgende generaties. Voor de historicus van de toekomst zal het echter als interessante bron fungeren om de pandemische ervaring in Nederland en Vlaanderen in kaart te brengen.

In een wereld die zich niet alleen op tekstuele, maar ook op visuele wijze uit, is het geschreven of gedrukte woord niet altijd leidend bij de uitwisseling van ervaringen. Volgens Maria Grever hebben beelden eveneens een aanzienlijke invloed op onze duiding van het verleden. De ontwikkeling van media zoals gedrukte prenten, fotografie, film en tegenwoordig virtual reality hebben nieuwe mogelijkheden gebracht om ervaringen vast te leggen en te tonen.²¹ Het is echter van belang om te realiseren dat werken met tekst en beeld altijd een vorm van interpretatie vergt en dat dergelijke bronnen gemakkelijk te manipuleren zijn. Deze gedachte nodigt uit tot zelfreflectie: hoe willen we eigenlijk dat onze eigen (historische) ervaringen worden vastgelegd?

Volgens Guy Beiner, de redacteur van *Pandemic re-awakenings*, werd er tijdens de pandemie wereldwijd obsessief gedocumenteerd door onder meer archieven, bibliotheken, musea en universiteiten. Deze instituten

haastten zich om de corona-ervaringen in realtime vast te leggen.²² Milne legt als betrokkene bij het Irish COVID-19 Oral History Project uit dat het verzamelen van persoonlijke belevenissen belangrijker is dan statistiek, omdat historici op deze manier iets kunnen betekenen voor de mensen wier levens abrupt werden beëindigd door de pandemie, en voor hun vrienden en familie die achterbleven met verdriet en gemis. Bovendien zijn persoonlijke verhalen van cruciaal belang om toekomstige generaties te laten begrijpen welke impact de coronacrisis – of elke andere crisis – had op individuele levens, zowel tijdens als na de gebeurtenis.²³ Beiner suggereert dat deze overmatige documentatie eerder de angst weerspiegelt om het heden te vergeten (zoals gebeurde bij de Spaanse griep), dan de overweging over hoe volgende generaties de pandemie zullen herinneren. Mensen zullen volgens hem in het licht van hun eigen ervaringswereld mogelijk nieuwe vragen stellen en andere bronnen raadplegen.²⁴

Besluit

De hermeneutische traditie, met haar nadruk op interpretatie en begrip, biedt een waardevolle lens voor historisch onderzoek. Door empathie als instrument te omarmen, kunnen geschiedwetenschappers een dieper inzicht krijgen in historische ervaringen. Het stelt hen in staat om zich in te leven in de emoties, beweegredenen en omstandigheden van historische actoren, waardoor

19 Ton van den Boon, 'Coronawoordenboek', *De Taalbank*.

20 Annemieke van Put, 'Coronavocabulaire: "Veel eendagsvliegen, maar anderhalvemetersamenleving blijft"', *NOS Nieuws* (18 april 2020).

21 Maria Grever, *Onontkoombaar verleden. Reflecties op een veranderende historische cultuur* (Hilversum 2022) 16.

22 Guy Beiner, 'Conclusion', *Pandemic re-awakenings*, 346-376, aldaar 376; Zie ook de bijdrage van Susan Hogervorst en Mayke Groffen voor dit themanummer.

23 Dublin City Archives, 'The great pandemic. The 1918-1919 Flu by Dr Ida Milne', *YouTube* (online gepubliceerd op 13 april 2021).

24 Beiner, 'Conclusion', 376.

een menselijkere en inclusievere geschiedschrijving ontstaat. Dit draagt natuurlijk bij aan een beter besef van de diversiteit en complexiteit van ervaringen door de tijd heen.

Empathie moet niet worden verward met gevoelens van universalisme. Het veronderstellen van universele ervaringen in de geschiedschrijving is immers problematisch vanwege het risico op anachronismen en het oversimplificeren van gebeurtenissen uit het verleden. Empathie houdt hier dus de mogelijkheid in om een voorstelling te maken van een historische ervaring, in acht houdend dat er nooit een een-op-eenrelatie kan zijn tussen de historicus en zijn subject(en). Onze ervaringswerelden zijn immers te verschillend doordat de wereld voortdurend in beweging is (lineaire benadering van tijd), ondanks terugkerende crises (cyclische tijdservaring). De ideeën van Koselleck over ons historisch bewustzijn, namelijk dat dit een product is van onze ervaringsruimte en verwachtingshorizon, vormt de basis van deze opvatting.

In het specifieke geval van de corona-ervaringen heeft de neiging tot universalisme het inzicht vergroot in de noodzaak van contextuele benaderingen in de geschiedschrijving. Artikelen, interviews, nieuwsprogramma's, maar met name sociale media hebben duidelijk gemaakt hoe samenlevingen, gemeenschappen en individuen alleen al in het heden op zoveel verschillende manieren hebben gereageerd op de covid-19-crisis. Een goed voorbeeld (dat voor veel ophef zorgde) is de video van Madonna, die in haar dure villa vanuit een bad met rozenblaadjes de wereld laat weten dat de coronapandemie 'de grote gelijkmaker' is.²⁵ Verder toont de

postpandemische ervaringswereld aan dat het vastleggen van individuele verhalen en persoonlijke getuigenissen cruciaal is voor een vollediger begrip van historische gebeurtenissen. Het gaat immers niet alleen om aantallen, maar ook om de menselijke impact: de emoties en reacties die inherent zijn aan een crisissituatie. De documentatie van ervaringen uit de pandemie wordt gezien als een waardevolle bron voor toekomstige historici, omdat zij een rijkdom aan perspectieven biedt om de 'gelaagdheid' van de tijd waarin we leven te begrijpen.

Tot slot zorgt de corona-ervaring niet alleen voor nieuwe perspectieven ten aanzien van het verleden, maar biedt zij ook gelegenheid om met een andere bril naar de toekomst te kijken. In hoeverre gaat de 'covid-19-sedimentatie' de maatschappelijke omgang met toekomstige noodtoestanden beïnvloeden? En welke positie zal de historicus in dat debat innemen? De tijd zal het ons leren.

Over de auteur

Sanne Hermans MA (1993) is sinds 2020 doctoraatsstudent en lid van het onderzoeksproject *Back to the Future* van Jeroen Puttevils. Haar onderzoek wordt gefinancierd door het Bijzonder Onderzoeksfonds van de Universiteit Antwerpen. Hier, aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis, onderzoekt ze de manier waarop vroegmoderne koopmansfamilies uit de Lage Landen zich richtten op de toekomst tijdens tumultueuze periodes en hoe ze op basis daarvan hun handelingen bepaalden. E-mail: sanne.hermans@uantwerpen.be

²⁵ Bianca Stigter, 'Madonna: "Covid-19 is de grote gelijkmaker"', *NRC Handelsblad* (1 april 2020).